

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԵՏՈՒԹՅԱՆ,
ՄՇԱԿՈՒՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԵՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՅԱՆԻ ԵՐԻՏԱՎԱՐՆԵՐԻ
ԳԵՏՆԵԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԵՍՆԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՆԿԱՄՈՒ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ԳԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍՏՐԱՆ

«ՉԵՆԳԵՉՈՒԹՅՈՒՆ»
ԳՆԱԶԱՐՄԱՆ ԵՎ ԳԵՏՆԵԿԱՆՆԵՐԻ
ԿՈՄՔԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱՆ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 2(3), 2019

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.ysu.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱԿՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(3), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

**Նվիրվում է Երևանի պետական համալսարանի
հիմնադրման 100-ամյակին**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱՆԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարել ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԱՆԿՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԻՏՏԵՐՅԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
Ռուզաննա ՀԱՎՈՐՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Մուշեղ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 2(3), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 472 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 2-րդ համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Գերմանիան, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Հարավային Օսեթիան, Ռուսաստանի Դաշնությունը և Ուկրաինան ներկայացնող մոտ հինգ տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում զետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2019թ. սեպտեմբերի 12-15-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Հայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» միջազգային երիտասարդական 4-րդ գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

*Dedicated to the 100th Anniversary
of Yerevan State University*

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor

Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor

David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor

Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor

Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor

Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor

Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor

Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)

Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor

Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor

Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)

Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)

Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor

Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor

Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor

Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)

Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor

Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 2(3), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 472 pages.

The second issue of «Scientific Artsakh» journal 2019 comprises the scientific works of approximately 50 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Germany, Islamic Republic of Iran, Poland, South Ossetia, Russia and Ukraine on the topical issues of social sciences.

The publication also contains the best scientific articles of the 4th international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 12-15, 2019 in Stepanakert

Издаётся решением учёного совета Ереванского государственного университета

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

*Посвящается 100-летию основания
Ереванского государственного университета*

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Ариун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор

Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор

Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент

Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор

Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент

Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор

Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)

Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент

Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)

Джультетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор

Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор

Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент

Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)

Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор

Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор

Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор

Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)

Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)

Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор

Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор

Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент

Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор

Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор

Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 2(3), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 472 страниц.

В втором номере 2019 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Германии, Исламской Республики Иран, Польши, Южной Осетии, России и Украины, исследующие актуальные вопросы общественных наук.

В издании размещены также лучшие научные статьи 4-ой международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 12-15 сентября 2019 года в Степанакерте.

ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆ CONTENTS СОДЕРЖАНИЕ

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
POLITICAL SCIENCE, INTERNATIONAL RELATIONS
ПОЛИТОЛОГИЯ, МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Գրիգոր Բալասանյան, Դիանա Նանյան. Թուրքիայի քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում և չճանաչված պետությունների գործոնը.....12
Grigor Balasanyan, Diana Nanyan. Turkey's Policy in the South Caucasus and Fact of the Non Recognized States.

Григор Баласанян, Диана Нанян. Политика Турции на Южном Кавказе и фактор непризнанных государств

Խաչիկ Գալստյան. Կարգավիճակի ճանաչման և նախավիճակի (status quo) փոփոխման հիմնահարցը արցախյան կարգավորման բանակցություններում.....22

Khachik Galstyan. The Status Recognition Problem and the Primary State Change (Status Quo) in the Negotiations on Artsakh Settlement

Хачик Галстян. Проблема признания статуса (status) и изменения первичного состояния (status quo) в переговорах по арцахскому урегулированию

Աբրահամ Գասպարյան. Կուսակցապետության և անվտանգային կառույցների զերիշխանության իրավաքաղաքական հիմքերը Սիրիայում.....29

Abraham Gasparyan. The Legal and Political Basis for Supreior Leadership of “Ba’ath” Party and Intelligence Services in Syria

Абраам Гаспарян. Политико-правовая основа поддержки партийных и безопасных структур в Сирии

Դմիտրի Դեսյաև. Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունում միջազգային ակտորները. ռազմավարական հետաքրքրություններ և կարգավորման մոտեցումներ.....43

Dmitry Desyaev. The International Actors in the Nagorny Karabakh Conflict: Strategic Interests And Approaches to Settlement

Дмитрий Десяев. Международные акторы в нагорно-карабахском конфликте: стратегические интересы и подходы к урегулированию

Մարեկ Շեյմո. Լեհաստանի հայերը միջնադարից մինչև մեր օրերը.....59

Marek Zejmo. Polish Armenians from Middle Ages Today

Марек Жеймо. Польские армяне со средневековья по настоящее время

Ռոման Կարապետյան. Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման հեռանկարները. հայացք միջազգային ճգնաժամային խմբի զեկույցների զնահատականների դիտանկյունից.....76

Roman Karapetyan. Prospects for the Settlement of the Nagorno-Karabakh Conflict: Review of the Reports of the International Crisis Group

Роман Карапетян. Перспективы урегулирования нагорно-карабахского конфликта: обзор докладов международной кризисной группы

**ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ,
ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
POLITICAL SCIENCE, INTERNATIONAL RELATIONS
ПОЛИТОЛОГИЯ, МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ**

**ԹՈՒՐԵԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ
ԵՎ ԶՃԱՆԱԶՎԱԾ ԴԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՆԸ***

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱԼԱՍԱՆՅԱՆ

*ԱԵԳՄՍ անդամ, ԵԴՀ միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության
ամբիոնի դոցենտ, պատմական գիտությունների թեկնածու,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
grigorbalasanyan@mail.ru*

ԴԻԱՆԱ ՆԱՆՅԱՆ

*Երևանի պետական համալսարանի միջազգային հարաբերությունների
ֆակուլտետի մագիստրոս, ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
diana.nanyan@mail.ru*

Հոդվածի նպատակն է ցույց տալ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Թուրքիայի իրականացրած քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում: Մեր խնդիրն է ներկայացնել Թուրքիայի դիրքորոշումը ԼՂՀ հիմնախնդրում, ինչպես նաև Թուրքիայի իրականացրած քաղաքականությունը Աբխազիայում: Ուշադրության է արժանի նաև թուրք-վրաց-ադրբեջանական համագործակցությունը և Հայաստանի դիրքորոշումը:

Հետապոտության իրականացման ընթացքում կիրառվել են ինչպես համագիտական (անալիզ, սինթեզ, պատմականության սկզբունք), այնպես էլ հատուկ (ձևական-տրամաբանական, համեմատական) մեթոդներ:

Հետապոտության արդյունքում հանգել են ելույթագրության, որ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո տարածաշրջանում նոր թափ ստացան արդեն իսկ սառեցված հակամարտությունները, ինչպես նաև ծագեցին նորերը: Ստեղծված իրավիճակում Թուրքիան ակտիվացրեց քաղաքականությունը Հվ. Կովկասում՝ հավակնելով դառնալ տարածաշրջանային դերակատար, սակայն մի շարք հանգամանքներ այդպես էլ թույլ չտվեցին նրան ստանձնելու այդ «տիտղոսը»: Այդ հանգամանքներից էր ՀՀ-ն և նրա հետ անմիջականորեն կապված ԼՂՀ հիմնախնդիրը:

Տարածաշրջանային մեկ այլ խնդիր էր Աբխազիայի խնդիրը, որը, որպես դամոկլյան սուր, Թուրքիան ճոճում էր Վրաստանի գլխին՝ ունենալով բավականին խոշոր համայնք:

Կարևոր իրադարձություն էր նաև տարածաշրջանում թուրք-վրաց-ադրբեջանական եռակողմ համագործակցությունը, որն իր բոլոր երանգներով ուղղված է ՀՀ-ի դեմ:

* Հոդվածը ներկայացվել է 03.10.2019թ., գրախոսվել՝ 30.10.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 12.12.2019թ.:

Հիմնաբառեր՝ Էթնո-քաղաքական հակամարտություն, հեգեմոնիա, կասպիան տարածաշրջան, ռավմաքաղաքական դաշինք, արտաքին քաղաքականություն, տարանցիկ երկիր, նախապայմանների քաղաքականություն, դիվանագիտական հարաբերություններ, արձանագրություններ:

1990-ական թթ.-ին միջազգային հարաբերություններում տեղ գտան դարակազմիկ իրադարձություններ, որոնք սահմանելու էին աշխարհաքաղաքական Նոր կարգեր և փոփոխելու արդեն իսկ գոյություն ունեցող աշխարհակարգը: Այդ իրադարձություններից թերևս կարելի է առանձնացնել ԽՍՀՄ փլուզումը, որը և պարարտ հող նախապատրաստեց իր գոյության շրջանում սառեցված հակամարտությունների ի հայտ գալու համար: Հակամարտություններից անմասն չմնացին նախկին հետխորհրդային հանրապետությունները, մասնավորապես՝ արցախյան հակամարտությունը Հայաստանի ու Ադրբեջանի միջև, աբխազական և հարավօսեթական հակամարտությունները Վրաստանի հետ և այլն:

Էթնո-քաղաքական հակամարտություններից գատ՝ միջազգային հարաբերություններում ի հայտ եկան Նոր, ավելի լուրջ վտանգներ: Խոսքն այն մասին է, որ միջազգային բեմահարթակում տեղի ունեցավ ուժերի հարաբերակցության փոփոխություն: Սառը պատերազմում հաղթանակած ԱՄՆ-ը ցանկանում էր հաստատել իր հեգեմոնիան ամբողջ աշխարհում: Ուստի ԽՍՀՄ փլուզումը և Սառը պատերազմի ավարտն իր հետ բերեց ինչպես կայունություն, այնպես էլ անկայունություն ամբողջ աշխարհում: Այն հակամարտությունների Նոր օջախների բռնկման պատճառ դարձավ, որոնցից շատերն այսօր էլ լուծում չեն ստացել:

Նման իրավիճակում Հարավային Կովկասն ու Կենտրոնական Ասիան կրկին հայտնվեցին Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության օրակարգում: Թուրքիային թվում էր, թե եկել է ժամանակը, երբ հնարավոր կլինի ստեղծել Մեծ Թուրան պետությունը, որը ձգվելու էր Ադրիատիկ ծովից մինչև Հիմալայներ: Այդ տարածքները ընդգրկելու էին Կենտրոնական Ասիան, Բալկաններ ու Կովկասը¹: Փաստորեն Թուրքիայի համար ստեղծվել էին նպաստավոր պայմաններ՝ այս տարածաշրջան ներթափանցելու համար:

ԽՍՀՄ փլուզումը և Հարավային Կովկասում ինքնիշխան պետությունների ի հայտ գալը հիմնարար կերպով փոխեցին Թուրքիայի Եվրասիական քաղաքականությունը: Հարավային Կովկասը աշխարհատնտեսական, ռազմավարական և անվտանգության տեսանկյունից մեծ կարևորություն էր ներկայացնում Թուրքիայի համար, ուստի Թուրքիան սկսեց ակտիվ քայլեր ձեռնարկել՝ ներթափանցելու Հարավային Կովկաս: Այդ ուղղությամբ առաջին քայլերից մեկը Ադրբեջանի, Հայաստանի ու Վրաստանի հետ սերտ հարաբերություններ հաստատելու քաղաքականությունն էր:

Վերոնշյալ տարածաշրջաններում Թուրքիան ԱՄՆ օգնությամբ հավակնում էր լուրջ դերակատար դառնալ: Արդյունքում՝ Թուրքիան սկսեց հանդես գալ որպես գործիք Արևմուտքի ձեռքում՝ հետխորհրդային տարածաշրջանից, մասնավորապես Կենտրոնական Ասիայից ու Հարավային Կովկասից Ռուսաստանին դուրս մղելու համար: Մյուս կողմից՝ Նոր նշանակություն ձեռք բերեց տարածաշրջանում կառուցվող խողովակաշարերի համար պայքարը, որի մասնակիցներից մեկը դարձավ Թուրքիան՝ փորձելով դառնալ տարանցիկ երկիր և դրանով բարձրացնել իր աշխարհաքաղաքական նշանակությունը:

¹ DePauw Freddy Turkey's Polices in Trancaucasia, Contested borders in the Caucasus, VUB University, Press 1996, <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/ch0801.htm>.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԹՈՒՐԵԻԱ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԱՐՏԱԽՅԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի անկախության վերականգնումից հետո հայ-թուրքական հարաբերություններում անհեռանկարային կարգավորման մի քանի փորձեր տեղի ունեցան: Այսպիսով՝ 1996 թվականից հետո նկատվեցին մի շարք փոփոխություններ, թեև դիվանագիտական հարաբերություններ այդպես էլ չհաստատվեցին, իսկ Հայաստանի շրջափակումը չվերացվեց:

1997թ.-ին ստեղծվեց «հայ-թուրքական բիզնեսի զարգացման խորհուրդը», որի գործունեությունը բավական համեստ էր: Փոխարենը, ակտիվացան հասարակական կազմակերպությունների միջև շփումները²:

2001թ.-ին Հայաստանը Ստամբուլում բացեց Սևծովյան համագործակցության մշտական ներկայացուցչություն³:

ԱԶԿ-ի իշխանության գալուց հետո ՀՀ-ի նկատմամբ Թուրքիայի քաղաքականությունը մասնակի փոփոխություններ արձանագրեց:

Թուրքիայի քաղաքական շրջանակներում նույնիսկ հայտարարություններ եղան, որ եթե հայ-թուրքական դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը և սահմանի վերաբացումը բխեն Թուրքիայի շահերից, ապա վերջինս հաշվի չի նստի Ադրբեյջանի հետ: Իրականում հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացը Թուրքիայի համար արդյունավետ միջոց էր իր հեռավա նպատակներին հասնելու համար: Կարող ենք ասել, որ Թուրքիան, Հայաստանի հետ հարաբերությունները վերականգնելով, կարող էր լուծել մի քանի կարևոր հարցեր, այն է՝ ցեղասպանության ճանաչման գործընթացի սառեցում, ԱՄՆ Նորընտիր Նախագահի առաջին ապրիլի քսանչորսյան ուղերձում «ցեղասպանություն» բառի օգտագործման արգելափակում, Հայաստանի իշխանությունների ու Սփյուռքի միջև աննախադեպ լարվածություն Տեղասպանության հարցում, աննախադեպ կարևոր դերակատարություն տարածաշրջանում, Ռուսաստանի, Միացյալ Նահանգների և Եվրամիության հետ հարաբերությունների էական բարելավում⁴:

Այսպիսով, Հայաստանի հետ հարաբերությունների վերականգնման փորձը Թուրքիայի կողմից հորինված հերթական մի խաղ էր: Այնուամենայնիվ, Թուրքիայի հետագա քայլերը ցույց էին տալու, որ այն, տեղի տալով ադրբեյջանական կողմի ճնշումներին, հերթական անգամ գերեզմանելու էր Հայաստանի հետ հարաբերությունների կարգավորման փորձը:

Պետք է նշել, որ հետագայում ակտիվացան նաև արտգործնախարարների մակարդակով հանդիպումները, որոնց ընթացքում քննարկվում էին այլընտրանքային տարբերակներ Թուրքիա-Հայաստան հարաբերությունների կարգավորման վերաբերյալ: Վ. Օսկանյանի վկայությամբ՝ այդ հանդիպումների սկիզբը խոստումնալից էր, սակայն յուրաքանչյուր հաջորդ հանդիպում ավելի անարդյունավետ էր, քան նախորդը: Վերջին հանդիպման ընթացքում Գյուլն իր հայ գործընկերոջը տեղեկացրեց, որ Թուրքիայի կառավարությունը ձեռնպահ կմնա Հայաստանի հետ համագործակցային որևէ քայլ ձեռնարկելուց, քանի դեռ արցախյան հարցում շոշափելի առաջընթաց չկա⁵: Արդեն իսկ ակնհայտ էր, որ Թուրքիան առաջ է քաշելու

² **Սաֆրաստյան Ռ.**, Թուրքիայի Հանրապետության պատմություն: Բուհական դասագիրք, Ե., 2018թ., էջ 282:

³ Տե՛ս ՀՀ Արտաքին գործերի պաշտոնական կայք էջ, <https://www.mfa.am/hy/international-organisations/15>:

⁴ **Միմոնյան Ա. Հ.**, Հայագիտության հարցեր, հանդես 2(8), Ե., 2016, էջ 17:

⁵ **Սաֆրաստյան Ռ.**, Թուրքիայի Հանրապետության պատմություն: Բուհական դասագիրք, Ե., 2018թ., էջ 282:

Նախապայմանների իր քաղաքականությունը, որը, բնականաբար, մերժվելու էր պաշտոնական Երևանի կողմից:

2008թ.-ին Յարավային Կովկասում Թուրքիայի քաղաքականության մեջ տեղի ունեցան զգալի փոփոխություններ, որոնք հիմնականում թելադրված էին ռուս-վրացական պատերազմում ՌԴ-ի հաղթանակով: ՌԴ-ն պատերազմից հետո վերստին ակտիվացրեց իր դերակատարությունը տարածաշրջանային հակամարտություններում: Դրան հետևեց ՅՅ-ի հետ ռազմական համագործակցության պայմանագիրը երկարաձգելու առաջարկը⁶: Նման պարագայում տազնապալից իրավիճակում հայտնվեց առաջին հերթին Թուրքիան, հատկապես երբ ՅՅ-ի իշխանությունները հանդես եկան Թուրքիայի հետ հարաբերությունների կարգավորման նախաձեռնությամբ: Այսպիսով, պատերազմից հետո պարզ դարձավ Թուրքիայի՝ տարածաշրջանային առաջատար դառնալու հնարավորությունների բացակայության փաստը, և այն ներթափանց հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման դաշտ:

Սկիզբ էր առնում մի գործընթաց, երբ Թուրքիան Յարավային Կովկասում աստիճանաբար կորցնում էր դիրքերը: Դա էր պատճառը, որ Թուրքիան վերստին ակտիվացրեց «գրո ինդիր հարևանների հետ» քաղաքականությունը և փորձեց հանդես գալ տարածաշրջանային նոր ծրագրերով, որոնցից մեկը Ռ.Թ.Էրդողանի առաջ քաշած Կովկասի կայունության ու համագործակցության պլատֆորմի գաղափարն էր:⁷ Այդ ծրագրի գլխավոր նպատակն էր չեզոքացնել պատերազմից հետո տեղի ունեցած փոփոխությունները և վերահաստատել իր՝ տարածաշրջանային դերակատար լինելու հանգամանքը: Սակայն ծրագիրը տապալվեց, և դրան զուգընթաց առաջ մղվեց հայ-թուրքական հաշտեցման գործընթացը:

Հատկանշական է, որ նոր թափ առած հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացն առաջին հերթին մեծ դժգոհություն առաջացրեց Ադրբեջանում և իր ազդեցությունը ունեցավ թուրք-ադրբեջանական հարաբերությունների վրա: Ադրբեջանական կողմը ՅՅ-ի և Թուրքիայի միջև հարաբերությունների կարգավորման մեջ որոշակի վտանգներ էր տեսնում: Ադրբեջանն այդ գործընթացը համարում էր Անկարայի ու Բաքվի միջև համագործակցության առանցքային սկզբունքների դավաճանություն՝ վախենալով, որ սահմանները բացելու և Հայաստանը մեկուսացումից հանելու դեպքում ինքը կկորցնի կարևոր լծակներ՝ ազդելու Լեռնային Ղարաբաղի ապագա կարգավիճակի շուրջ ընթացող բանակցությունների վրա:⁸ Լարվածությունը հատկապես խորացավ, երբ Ցյուրիխում ստորագրվեցին արձանագրությունները: Դրան ի պատասխան՝ թուրք-ադրբեջանական հարաբերությունների լարվածությունը խորացավ էներգետիկ բնագավառում:

Ստեղծված իրավիճակում Ադրբեջանը դիմեց մանիպուլյացիոն քաղաքականության՝ առաջ քաշելով նավթային գործոնը, որը, բնականաբար, դառնալու էր գործընթացի արգելակմանը նպաստող հիմնական գործոններից մեկը: Կարծում ենք, որ թուրք-ադրբեջանական եղբայրական հարաբերությունների «գոհաբերումը» կարող էր բավականին թանկ ստտել Թուրքիայի վրա՝ ընդհուպ մինչև զրկվելը էներգետիկ պաշարներից և այն խոշոր ծրագրերից, ինչպիսիք էին՝ Բաքու-

⁶ Протокол № 5 между Российской Федерацией и Республикой Армения о внесении изменений в Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о российской военной базе на территории Республики Армения от 16 марта 1995 г., 20.08.2010, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storagviewer/bilateral/page-97/45120.

⁷ Սիմոնյան Ա. Զ., Հայագիտության հարցեր, հանդես 2(8), Ե., 2016, էջ 4:

⁸ Mikhelidze N., The Turkish-Armenian Rapprochement at the Deadlock // Istituto Affari Internazionali, March 2010 p. 4.

Թբիլիսի-Չեյհան Նավթամուղը, Բաբու-Թբիլիսի-Էրզրում գազամուղը, Բաբու-Թբիլիսի-Կարս երկաթուղին:

Ադրբեջանի քաղաքականության հանգուցալուծումը եղավ այն, որ Ադրբեջանի Նավթային ընկերությունը պայմանագիր կնքեց ռուսական «Գազպրոմի» հետ: Այնուհետև Ի.Ալիևը հանդես եկավ կոշտ արձագանքով և զգուշացրեց, որ եթե Թուրքիան շարունակի այդ քաղաքականությունը, Ադրբեջանն իր ամբողջ գազը կարտահանի ՌԴ⁹:

Իրադարձությունների ընթացքը ցույց էր տալիս, որ Անկարան մտադիր է հետքայլ կատարելու ձեռք բերված պայմանավորվածություններից և միջազգային պարտավորություններից: Թուրքիան սկսեց Նախապայմանների քաղաքականությունը, այն է՝ ԼՂՀ հիմնախնդրի կարգավորում՝ հոգուտ Ադրբեջանի: Փաստորեն, Ադրբեջանին հաջողվեց «ստիպել» Թուրքիային՝ Չայաստանի հանդեպ վարելու Նախապայմանների քաղաքականություն, որը հակասում էր թուրքական «գրո ինդիրներ հարևանների հետ» սկզբունքին: Թուրքիան ստիպված եղավ ընտրություն կատարել երկու կարևոր առաջնահերթությունների միջև՝ հաշվի առնելով սեփական շահերը: Երկար ժամանակ Թուրքիան փորձում էր գերծ մնալ այդ ընտրությունից, որը սահմանափակելու էր նրա քաղաքական ներկայությունը տարածաշրջանում, սակայն Ադրբեջանի կեցվածքի պատճառով ընտրություն կատարեց հոգուտ երկրորդի: Դրա դրսևորումը հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացի սառեցումն էր: Արդյունքում՝ ստեղծված իրավիճակը հանգուցալուծում ստացավ 2010թ.-ի ապրիլի 24-ի Նախօրյակին. ապրիլի 22-ին Չայաստանի իշխող կոալիցիան Նախ որոշում կայացրեց ՀՀ Ազգային ժողովում արձանագրությունների վավերացման ընթացքը առկախելու մասին, ինչը նշանակում էր գործընթացի սառեցում¹⁰: Նույն օրը հետևում է Ս. Սարգսյանի հայտարարությունը ՀՀ կողմից արձանագրությունների վավերացումը կասեցնելու մասին: Այդ մասին ծանուցումն ուղարկվում է Թուրքիայի Հանրապետություն¹¹: Այդպիսով ավարտվում է դիվանագիտական հարաբերությունների վերականգնման փորձի և սեկ փուլ:

ԹՈՒՐԷ-ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԱՐԽԱԶԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Վրաստանը դարձավ Թուրքիայի ամենակարևոր արտաքին քաղաքական գործընկերներից մեկը: Թուրքիայի համար Վրաստանի կարևորությունը հիմնականում պայմանավորված էր երկու գործոնով: ԽՍՀՄ փլուզումից հետո թուրք-հայկական հարաբերությունները լարված բնույթ էին կրում, ուստի Թուրքիայի համար Վրաստանը դարձավ հիմնական դարպաս դեպի Կենտրոնական Ասիա: Երկրորդ գործոնը գլխավորապես կապված էր Թուրքիայի Էներգետիկ քաղաքականության հետ, մասնավորապես՝ Բաբու-Թբիլիսի-Չեյհան Նավթամուղի և Բաբու-Թբիլիսի-Էրզրում գազամուղի հետ: Բացի այդ, Թուրքիայի համար լրջագույն խնդիր էր Ադրբեջանի հետ անմիջական սահման չունենալու հարցը: Խնդիրն այն էր, որ Թուրքիան Ադրբեջանի հետ անմիջական սահման չունեի, և տվյալ պարագայում Վրաստանը դառնում էր «կամուրջ» ու հնարավորություն ընձեռնում Թուրքիային մուտք գործելու Էներգետիկ ռեսուրսներով հարուստ կասպիական տարածաշրջան:

⁹ Սիմոնյան Ա. Հ., Հայագիտության հարցեր, հանդես 2(8), Ե., 2016, էջ 11:

¹⁰ Տե՛ս Կոալիցիայի հայտարարությունը արձանագրությունների վերաբերյալ, 22.04.2010, <https://www.aysor.am/am/news/2010/04/22/NA-protocols/140490>:

¹¹ Նախագահ Սերժ Սարգսյանի հեռուստաուղերձը Չայաստան-Թուրքիա հարաբերությունների կարգավորման գործընթացի վերաբերյալ, 22.04.2010, <https://www.aysor.am/am/news/2010/04/22/serzh-sargsyan-address/140902>:

Այսինքն՝ Անդրկովկասում սեփական դիրքերն ամրապնդելու քաղաքականությունն իրականացնելիս Թուրքիան հատկապես կարևորում էր Վրաստանի աշխարհագրական դիրքը, որը վերոհիշյալ էներգետիկ ռեսուրսների տեղափոխման ճանապարհին միակ կամուրջն էր, քանի որ մյուս հավանական կամուրջը՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքը, հասկանալի պատճառներով դուրս էր մղվում թուրքական արտաքին քաղաքականության հաշվարկներից:

Վերոնշյալ հանգամանքները հաշվի առնելով՝ Թուրքիան 1991թ.-ի նոյեմբերի 1-ին ճանաչեց Վրաստանի տարածքային ամբողջականությունը¹²: Միևնույն ժամանակ չպետք է մոռանալ, որ Վրաստանն էլ իր հերթին շահագրգռված էր թուրք-ադրբեջանական կողմի հետ համագործակցությամբ՝ գիտակցելով սեփական շահերը որպես տարանցիկ երկիր: Այդ հարաբերությունների խորացմանը հատկապես նպաստեցին Ռուսաստանի հետ լուրջ տարածայնություններն ու հարաբերությունների բացակայությունը: Ինչևիցե, սրանք էին հիմնական դրդապատճառները, որոնք ստիպեցին Թուրքիային առանձնահատուկ վերաբերմունք դրսևորել Վրաստանի նկատմամբ:

Վրաստանի անկախությունը ճանաչելուց հետո Թուրքիան իր օրակարգի առանցքային հարցերից մեկը դարձրեց Աբխազիայի կարգավիճակի շուրջ առաջացած վրաց-աբխազական հակամարտության նկատմամբ սեփական մոտեցումների ձևավորումը:

Սկսած 1990-ական թվականներից՝ թուրքական իշխանությունները պաշտոնական հայտարարություններում մշտապես հանդես են եկել Վրաստանի տարածքային ամբողջականության սկզբունքի պաշտպանության դիրքերից, սակայն միևնույն ժամանակ շարունակում էր զարգանալ Անկարայի ու Սուխումի միջև առկա համագործակցությունը տարբեր ոլորտներում:

Անկարայի քաղաքականությունը պայմանավորված է մի շարք արտաքին ու ներքին գործոններով: Մի կողմից՝ Սուխումի նկատմամբ Անկարայի որդեգրած քաղաքականության օրակարգի վրա անմիջական ազդեցություն ունի Ռուսաստանի ու Վրաստանի հետ Թուրքիայի ունեցած համագործակցությունը ռազմավարական նշանակություն ունեցող մի շարք ոլորտներում, մյուս կողմից՝ թուրքական իշխանությունները գործ ունեն միջազգայնորեն չճանաչված պետության հետ, որի օգտին վրաց-աբխազական պատերազմի սկսվելուց հետո ակտիվ լրբիստական գործունեություն են իրականացնում Թուրքիայում հաստատված աբխազական ու չերքեզական համայնքները: Չպետք է մոռանալ նաև այն հանգամանքը, որ Թուրքիայում աբխազների ու չերքեզների թիվը հասնում է մոտ 2 մլնի:

Չխոչընդոտելով իր տարածքում բնակվող աբխազներին ու հյուսիսկովկասցիներին Աբխազիային աջակցություն ցուցաբերելու փորձերը՝ Թուրքիան միշտ էլ պաշտոնապես հանդես է եկել Վրաստանի տարածքային ամբողջականության օգտին: Վրաց-աբխազական պատերազմի սկսվելուց հետո Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարար Յ. Չեթինը հայտարարել է, որ դա Վրաստանի ներքին գործն է: Իր հերթին Թուրքիայի փոխվարչապետ Է.Ինոլյուն դատապարտել է Հարավային Օսիային և Աբխազիային Վրաստանում տեղի ունեցած ընտրություններին չմասնակցելու համար: Ավելին, 1992թ.-ի հոկտեմբերի 13-ին Թուրքիայի Ազգային մեծ ժողովը հանդես եկավ Վրաստանի տարածքային ամբողջականությունն ընդունող հայտարարությամբ:

Բնականաբար, Թուրքիան չէր վտանգելու տարածաշրջանային սեփական շահերը, որոնք ուղղակիորեն կապված էին Վրաստանի հետ:

¹² Արշակյան Գ., Եղիազարյան Ա., Թուրք-վրացական հարաբերությունները Թուրքիայի տարածաշրջանային քաղաքականության համատեքստում 1991-2001թթ., «21-րդ դար», թիվ 2 (48), 2013, էջ 42:

Վրաստանի նկատմամբ Թուրքիայի քաղաքականությունը ավելի հետևողական դարձավ, երբ Անդրկովկասում վերստին ակտիվացավ Ռուսաստանի քաղաքականությունը:

Մասնավորապես, 2008թ.-ի օգոստոսյան իրադարձություններից և Ռուսաստանի կողմից Աբխազիայի ճանաչումից հետո Թուրքիան ակտիվացրեց իր քաղաքականությունն Աբխազիայում:

Աբխազիայի հետ հարաբերությունների դինամիկ զարգացումը Թուրքիան բացատրում էր Աբխազիայի ու Վրաստանի հաշտեցման նպատակով: Իրականում Թուրքիան, հստակ գիտակցելով սեփական երկրում արխազական համայնքի կարևորությունը, այն օգտագործում էր իբրև գործիք տարածաշրջանում իր ազդեցությունը մեծացնելու նպատակով: Ստեղծված իրավիճակում Թուրքիայի՝ «միջնորդի» դերակատարության ստանձնումը Վրաստանին դժգոհելու հնարավորություն չէր ընձեռնում: Սակայն Թուրքիայի ակտիվությունն այդ տարածաշրջանում չէր կարող չանհանգստացնել Թբիլիսիին և սառեցնող ազդեցություն չունենալ թուրք-վրացական հարաբերությունների վրա: Վրաստանին անհանգստացնում էր այն հանգամանքը, որ Թուրքիան կարող է ճանաչել Աբխազիայի անկախությունը:

Ստեղծված իրավիճակը երկու երկրների միջև կարող էր հանգեցնել լուրջ քաղաքական լարվածության, ինչը հարկավոր չէր կողմերից և ոչ ոքի, ուստի Թուրքիան քայլեր ձեռնարկեց քաղաքական լարվածությունը մեղմելու համար: Մասնավորապես, պատերազմի օրերին սկսեց մարդասիրական օգնություն ցուցաբերել Վրաստանին¹³:

Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ Վրաստանի հետ հարաբերությունների բարելավմամբ Թուրքիան նպատակ էր հետապնդում տարածաշրջանում գերակա դիրք զբաղեցնել: Չի կարելի անտեսել նաև այն հանգամանքը, որ Նոր թափ ստացող թուրք-վրաց-ադրբեջանական եռակողմ հարաբերությունները միտված էին տարածաշրջանում թուլացնելու Ռուսաստանի ազդեցությունը և ապահովելու ՆԱՏՕ-ի ռազմաքաղաքական ներկայությունը տարածաշրջանում, ինչը դրսևորվեց ինչպես Էներգետիկ, այնպես էլ ռազմաքաղաքական համագործակցության բնագավառներում: Ինչ վերաբերում է Աբխազիայի խնդրին, ապա թուրքական քաղաքական շրջանակներում պաշտոնապես ճանաչվել է Վրաստանի տարածքային ամբողջականությունը, սակայն փաստ է, որ Թուրքիան առիթը բաց չի թողնում օգտագործելու արխազական ու չերքեզական համայնքի առկայությունը:

ԹՈՒՐԷ-ՎՐԱՑ-ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Հարավային Կովկասում աշխարհաքաղաքական գործընթացների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տարածաշրջանի պետությունները հակված են համագործակցելու ինչպես համաաշխարհային ուժային կենտրոնների հետ, այնպես էլ զարգացնելու հարաբերությունները տարածաշրջանում հարակից պետությունների հետ:

Նմանատիպ է թուրք-վրաց-ադրբեջանական գործընկերությունը, որը հիմնված է տնտեսական, քաղաքական ու ռազմաքաղաքական փոխգործակցության վրա: Բաբու-Թբիլիսի-Չեյհան նավթամուղի նախագծի հաջող կենսագործումը և դրա

¹³ Արշակյան Գ., Օգոստոսյան ռուս-վրացական պատերազմի ազդեցությունը թուրք-վրացական հարաբերությունների վրա, Ե., 2013թ., էջ 149:

հետևանքները ցույց տվեցին, որ այդ համագործակցությունն ունի Յարավային Կովկասի աշխարհաքաղաքական գործընթացների վրա լուրջ ազդեցություն թողնելու լծակներ, որոնք էլ ավելի ամրապնդվեցին Բաթու-Թբիլիսի-Էրզրում գազամուղի գործարկումից և Բաթու-Թբիլիսի-Կարս նախագծի նախաձեռնումից հետո: Այդ համագործակցության շրջանակներում ակնհայտորեն երևան են գալիս Թուրքիայի տարածաշրջանային շահերը և, բնականաբար, հարցականի տակ է դրվում Յայաստանի՝ որպես շրջափակված պետության, անվտանգությունը:

Կերոհիշյալ եռակողմ համագործակցությունը կարելի է համարել թուրքական նախաձեռնություն, որը հեռահար տնտեսական ու քաղաքական նպատակներ է հետապնդում: Թուրքիան եռակողմ համագործակցության շրջանակներում հարաբերությունները տնտեսապես կայունացնելուց հետո ձեռնամուխ եղավ նաև քաղաքական ու ռազմական համագործակցության վերաբերյալ ծրագրեր մշակելուն: Տվյալ պարագայում ինչ վերաբերում է Վրաստանին, ապա նա հաստատուն քայլերով հայտնվում է Թուրքիայի ազդեցության ուղեծրում և հետագայում այնտեղից դուրս գալը դժվարագույն խնդիր կարող է լինել Վրաստանի համար: Այնուամենայնիվ, Վրաստանի տարածաշրջանային շահերը նրան ուղղորդում են տնտեսապես կայուն Թուրքիա: Վրաստանի ամենախոշոր առևտրային գործընկերը Թուրքիան է, և Վրաստանում օտարերկրյա ամենամեծ ներդրումները թուրքական կապիտալով են: Վրաստանը հսկայական եկամուտներ է ստանում իր տարածքով անցնող էներգետիկ ենթակառուցվածքներից, ինչը խոսում է այն մասին, որ մոտ ապագայում էլ Վրաստանի համագործակցությունը հարևան թուրքական երկրների հետ շարունակելու է ընդլայնվել: Կարծում ենք, որ սա լուրջ մարտահրավեր է Յայաստանի ինչպես տնտեսական, այնպես էլ ռազմական ու քաղաքական անվտանգությանը: Պաշտոնական Թբիլիսիի բազմիցս հայտարարել է, որ այդ համագործակցությունն ուղղված չէ Յայաստանի դեմ: Սակայն կարծում ենք, որ Վրաստանն անուղղակիորեն ներթաշվում է Յայաստանի մեկուսացման մեջ: Որքան էլ Թբիլիսիի փորձի պահպանել չեզոքություն հայ-ադրբեջանական հարաբերություններում, Արցախի Յանրապետությունում կամ ՀՀ-Ադրբեջան շփման գծում, ռազմական սրացման պայմաններում Վրաստանը կարող է կողմնորոշվել ոչ թե դեպի քրիստոնյա Յայաստանը, այլ դեպի տնտեսապես ավելի խոշոր գործընկերները և նպաստել Յայաստանի տնտեսական շրջափակմանը¹⁴: Ի հակակշիռ՝ Յայաստանը հարաբերությունները պետք է ջերմացնի եվրոպական երկրների և հարևան Իրանի ու Ռուսաստանի հետ:

Անդրադառնալով Ադրբեջանի քաղաքականությանն այդ համագործակցության շրջանակներում պետք է նշել, որ բացի Արցախյան հիմնախնդիրը շոշափելուց, Ադրբեջանն ու Թուրքիան համատեղ փորձում են ավելացնել քաղաքական, տնտեսական ազդեցությունը Թբիլիսիի վրա, որպեսզի իրականացնեն իրենց պանթուրքիստական ծրագրերը և փոխեն հայաբնակ Չավախքի էթնիկ դեմքը, ինչը թույլ կտա թուրքաբնակ տարածքներով շրջապատել Յայաստանն այս անգամ հյուսիսից: Բնականաբար, սա բավականին լուրջ մարտահրավեր է Յայաստանի համար, քանի որ այդ ծրագիրն իրականացնելու դեպքում Յայաստանը կզրկվի արտաքին աշխարհի հետ կապող միակ ցամաքային ուղուց և տնտեսապես «կոչկչանա»:

Այսպիսով, թուրք-ադրբեջանական հետևողական քաղաքականության շնորհիվ Վրաստանն աստիճանաբար ներգրավվում է նրանց ռազմաքաղաքական դաշինքում: Ակնհայտ է, որ այդ համագործակցությունը միտված է նաև չեզոքացնելու

¹⁴ **Կարապետյան Ռ.**, Թուրքիա-Վրաստան-Ադրբեջան համագործակցությունը և Յայաստանի անվտանգության հիմնախնդիրները, 23.03.2017թ., http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=15566:

Ռուսաստանի Էներգետիկ մենաշնորհը Հարավային Կովկասում, ինչն իր հերթին կհանգեցնի տարածաշրջանի պետությունների ոչ միայն տնտեսական, այլև քաղաքական կախվածության նվազմանը ՌԴ-ից¹⁵:

TURKEY'S POLICY IN THE SOUTH CAUCASUS AND FACTOR OF THE NON RECOGNIZED STATES

GRIGOR BALASANYAN

*Member of UYSSA, Yerevan State University,
PhD, Associate Professor of the Chair of International Relations and Diplomacy,
Yerevan, Republic of Armenia*

DIANA NANYAN

*Yerevan State University, Master's Degree of International Relations
c. Yerevan, Republic of Armenia*

The purpose of this article is to illustrate Turkey's policy in the South Caucasus after the collapse of the USSR. Our task is to present Turkey's stance on the NKR issue, as well as Turkey's policy in Abkhazia, and Turkish-Georgian-Azerbaijani relations and Armenia's position.

Sociological (analysis, synthesis, the principle of history) and special (formal-logical, comparative) research methods were used in the course of the study.

As a result of the research we came to the conclusion that after the collapse of the USSR frozen conflicts in the region gained new momentum and new ones emerged.

In the current situation, Turkey strengthened its policy in the Caucasus, claiming to be a regional player, but a number of circumstances did not allow it to assume this "title". One of such circumstances was the Republic of Armenia and the NKR problem directly related to it.

Another regional problem was the problem of Abkhazia.

Another important event was the Turkish-Georgian-Azerbaijani trilateral cooperation in the region, which is directed against Armenia in all its shades.

Keywords: *ethno-political conflict, hegemony, Caspian region, military-political alliance, foreign policy, transit country, preconditions policy, diplomatic relations, protocols.*

¹⁵ **Justyna Glogowska**, Turkey and Georgia: Strategic Connections, BilGESAM, 23 March 2012. <http://www.bilgesam.org/en/incele/452/-turkey-and-georgia--strategic-connections>.

ПОЛИТИКА ТУРЦИИ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ И ФАКТОР НЕПРИЗНАННЫХ ГОСУДАРСТВ

ГРИГОР БАЛАСАНИЯ

*Член ОМУСА, кандидат исторических наук, доцент кафедры
международных отношений и дипломатии ЕГУ,
г. Ереван, Республика Армения*

ДИАНА НАНЯН

*Магистр международных отношений
Ереванского государственного университета,
г. Ереван, Республика Армения*

Цель этой статьи - показать политику Турции на Южном Кавказе после распада СССР. Наша задача - представить позицию Турции по вопросу НКР, политику Турции в Абхазии, а также турецко-грузино-азербайджанское сотрудничество и позицию Армении.

В ходе исследования использовались социологические (анализ, синтез, принцип истории) и специальные (формально-логические, сравнительные) методы исследования. В результате исследования мы пришли к выводу, что после распада СССР замороженные конфликты в регионе приобрели новый импульс и возникли новые.

В сложившейся ситуации Турция усилила политику на Кавказе, претендуя на роль регионального игрока, однако ряд обстоятельств не позволил ему взять на себя этот «титул». Одним из таких обстоятельств была Республика Армения и непосредственно связанная с ней проблема НКР.

Другой региональной проблемой была проблема Абхазии. Важным событием также стало турецко-грузино-азербайджанское трехстороннее сотрудничество в регионе, которое направлено против Армении во всех ее оттенках.

Ключевые слова: *этнополитический конфликт, гегемония, каспийский регион, военно-политический альянс, внешняя политика, транзитная страна, политика предпосылок, дипломатические отношения, протоколы.*